

І. ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ОНОМАСТИКИ

Любомир Белей (Ужгород)

СПЕЦИФІКА ДЕЙКТИЧНИХ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ

The article is devoted to the studies of one of the sorts of Ukrainian belle-lettre proper names – deictic. The author considers deictic belle-lettre proper names those intended to indicate real persons being depicted in belle-lettre texts. The authors resort to the creation of deictic belle-lettre proper names based on the ethic, conspirative or aesthetic reasons.

Дослідники літературно-художньої антропонімії розглядають літературно-художні антропоніми (ЛХА) як мовностилістичний засіб соціальної, національної, регіональної ідентифікації персонажів, а також вираження емоційного ставлення до них. Однак певним ЛХА притаманна ще одна властивість, про яку майже не згадують антропоністи, – вказувати на реальних осіб, які зображуються у літературно-художньому тексті. Такі ЛХА ми пропонуємо називати дейктичними [1 : 97]. Дейктичності, або здатності ЛХА вказувати на конкретну реальну особу автори досягають не лише шляхом трансформації структури реального антропоніма реальної особи, а й завдяки обгрунтуванню його дооцімної семантики.

Дейктичні ЛХА, попри гомогенність своєї природи, все ж розрізняються за мотивами введення їх у літературно-художній текст. Наші спостереження над українською літературно-художньою антропонімією кін.ХУІІІ-ХХ ст. показують, що появу дейктичних ЛХА можуть зумовлювати морально-етичні принципи, конспіративні міркування та естетичні засади автора.

Так, морально-етичні переконання автора, а саме: небажання використовувати реальне офіційне найменування реальної особи, яка у ролі персонажа зображена у літературно-художньому тексті, спричинили появу цілого ряду дейктичних ЛХА у п'єсі М.Старицького "Талан". Головними героями цього твору виступають артисти *Марія Лучицька* та *Марко Жаливицький*. ЛХА *Марія Лучицька* покликаний вказати, натякнути на *М.Заньковецьку*, яка зображена у цьому творі. Не випадково "Талан" М.Старицького присвячений саме уславленій актрисі, а сама *М.Заньковецька*, коли йшлося про *Марію Лучицьку*, зізнавалася: "Я не можу, я не хочу грати саму себе" [3: 321-332]. Дейктичну функцію виконує інший ЛХА п'єси "Талан" – *Марко Жаливицький*, який вказує на корифея українського театру – *Марка Кропивницького*. Утворюючи дейктичний ЛХА *Марко Жаливицький*, М.Старицький залишає реальне ім'я прототипа персонажа *Марко*, а прізвище калькує лесичними засобами одного з українських діалектів (*жалива* – *кропива*). О.Маковей в оповіданні "Як я продавав свої новели" говорить про І.Франка, якого називає дейктичним ЛХА *др.Храмко*. Зображуючи в одному з творів свого гімназійного учителя І.Верхратського, І.Франко з морально-етичних міркувань називає його дейктичним ЛХА, який утворив як анаграму до справжнього прізвища прототипа: *Верхратський* – *Йикьстархрев*.

Якщо морально-етичні дейктичні ЛХА – це, як правило, емоційно нейтральні утворення, зрідка вони виступають засобом вираження легкої іронії, то конспіративні дейктичні ЛХА – це один із основних мовностилістичних засобів вираження сарказму. Персонажі, які називаються конспіративними ЛХА, а відтак і їх реальні прототипи, піддаються нещадній критиці, тому-то вживання конспіративних дейктичних ЛХА – це можливість уникнути переслідувань за критику.

Традиція вживання конспіративних дейктичних ЛХА пішла від І.Котляревського, який в "Енеїді" висміяв як "темну особу *мацануру*", очевидно, книговидавця *М.Парпуру*. Т.Шевченко в поемі "Неофіти" за допомогою конспіративних дейктичних літературно-

художніх онімів вдало екстраполює Рим початку нашої ери та сучасну йому Російську імперію. В окремих епізодах твору реальний антропонім, іменування римського імператора *Нерон*, перетворюється у своєрідне прізвисько царя *Николая I*. Цьому сприяють і окремі свідомі “обмовки” поета. “Ідеш шукать його в Сибір чи тее .. в Скіфію”. Шевченкова хронологічно-територіальна екстраполяція дії твору за допомогою дійктичних онімів була абсолютно новаторським стилістичним прийомом не тільки в українській, а й слов’янській літературно-художній антропонімії [2: 82]. Навіть М. Драгоманов не зміг зрозуміти стилістичних функцій ЛХА поеми “Неофіти”: “...в “Неофітвх” він прямо гак розказує свій сюжет, що зовсім не розбереш, про кого йде діло: про українців чи римлян, - од чого п’еса не виграє в своїй ціні” [4: 284]. Пор. ще *Капрал Гаврилович Безрукий* (губернатор В. Бібиков), *Нечос* (князь Потьомкін), *унтер п’яний Долгорукий* (генерал М. Долгоруков) [Т. Шевченко], *кривавий Торквемада* (Й. Сталін) [Д. Павличко] тощо.

Високою частотою вживання характеризуються конспіративні дійктичні ЛХА у сатиричних гворах І. Франка Письменник, творячи дійктичні ЛХА на базі реальних антропонімів реальних осіб, вдавався до нешаблонних приймів трансформації як структури, так і доонімної семантики антропонімів. Пор.: *Василько Мудрагель* (Василь Ільницький), *Хвостовський Осмогласник* (О. Огоновський), *Глоджимірко Фарбінський* (В. Барвінський), *Авакум Многоглаголющий* (А. Білецький), *Маледикт Плосколюб* (Венедикт Площанський), *Міх Ковальський* (Василь Ковальський), *Тихович Мовчальський* (Г. Тихович), *Митро Полита* (митрополит Й. Сембратович) тощо.

Дейктичні ЛХА стали невід’ємним компонентом українського постмодерністського ономастикону. Вигадлива гра мовними засобами, яка притаманна естетиці постмодернізму, поширилася і на літературно-художні оніми: адепти українського постмодернізму, окрім іншого, нерідко вдаються до творення дійктичних ЛХА, химерна форма яких ідеально вписується у карнавальну картину постмодерністських текстів. Так, В. Кожелянко у повісті “Ковотоп” згадує “мілітарне фентазі *Олеся Палиглини*, трилогію “*Хоругвяни*”, у яких вгадуються *Олесь Гончар* та його трилогія “*Прапорonosці*”. У цьому ж літературно-художньому тексті автор вживає дійктичні ЛХА *Цорос* та *Хренник Тихонов*, які покликані вказувати на відомого мецената-мільйонера *Сароса* та радянського композитора *Тихона Хреннікова*. У повісті В. Кожелянка “*Лжспostradamus*” фігурують виключно дійктичні ЛХА: *ВІ Оленін* (В.І. Ленін), *Іоани Лютий* (Іван Грозний), *начальник спеціальної служби Козацького війська усієї Руси-України полковник Евгенус-Марко Правозалізник* (Є. Марчук), “*Рухман Молодий*”, *Шарль Костенко* (Ю. Костенко), прізвиська кандидатів на виборах Президента України 1999 р “*Колгоспник*” (О. Ткаченко), “*Сивий*” (О. Мороз), “*Рухман Старий*” (Г. Удовенко), “*Прогресівка*” (Н. Вітриско) тощо. Окрім дійктичних ЛХА, В. Кожелянко майстерно творить інші типи дійктичних онімів: на відомі українські газети “*День*”, “*Шлях перемоги*”, “*Голос нації*” вказують Кожелянкові “*Ніч*”, “*Шлях у перемогу*”, “*Вереск нації*”. Головним героєм антиутопії О. Ірванця “*Рівне/Ровно*” є *Шлойма Ецірван*. У ЛХА *Шлойма Ецірван* автор зашифрував власне прізвище *Ец* – анаграма фіналі прізвища *Ірван-ець*, до якої було додано початкове *ірван-*. Таке мовне експериментаторство, попри неоднозначні оцінки фахівців, вписується у систему естетичних цінностей постмодернізму.

Як бачимо, дійктичні ЛХА належать до нігучо створеної авторської, або первинної літературно-художньої антропонімії. Вживання дійктичних ЛХА значно розширює виражальні можливості літературно-художньої антропонімії, адже, окрім іншого, вони виступають виразним мовностилістичним засобом іносказання.

Література

1. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XX ст.-Ужгород, 1995.-119 с.

2. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії.- Ужгород, 2002.-175 с.
3. Дурилін С.М.Марія Заньковецька Життя і творчість.-К.,1965.-387 с.
4. Гімченко П.Д. Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови.-Ч.1.- К.,1959.- 359 с

Єва Вольнич-Павловська (Баршава)

ПОЛЬСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ В УКРАЇНІ

1 Висловитися на вказану тему мене спонукали кілька чинників. По-перше, проблеми, з якими я зіткнулася під час роботи в Комісії стандартизації географічних назв поза межами Польщі; по-друге, багаторічне зацікавлення українською ономастиком і певний науковий доробок у цій галузі; по-третє, минулого року вийшли в світ два важливі документи, які відображають стан досліджень у галузі стандартизації географічних назв в Україні. Одним з них є національний рапорт на VIII Конференції Об'єднаних Націй¹ (присвяченій стандартизації географічних назв), другим — стаття Василя В. Лучика в міжнародній енциклопедії «Слов'янська ономастика»².

2. Кілька слів з приводу першого питання. Польська Комісія стандартизації географічних назв поза межами Польщі, у якій я маю честь бути заступником голови, вирішила актуалізувати видання «Польські географічні назви світу». Ця публікація охоплює між іншим назви історико-географічних районів, назви міст і містечок, а також різних фізіографічних об'єктів, таких як моря, затоки, ріки, гори і т.п. Назви, що стосуються України, знаходяться в частині II «Східна Європа і Азія», виданій у 1996 році³, і нараховують понад 500 гасел. Така значна кількість назв з України — у порівнянні з іншими країнами — виникає, безумовно, з наших давніх, тісних історичних стосунків. Видання, яке готується зараз до друку, є виправленим і більш розширеним. Нагляд за мовною нормативністю українських назв доручено мені. Перегляд форм сучасних українських назв викликає у мене ряд зауважень, якими я хотіла б поділитися з Вами в подальшій частині реферату.

3 Однак спочатку, на мою думку, варто представити саму ідею міжнародної стандартизації і її реалізацію в різних країнах, зокрема нашого регіону.

У міжнародному співробітництві вже давно відчувається відсутність уніфікованих, визнаних на міжнародному форумі, географічних назв. Це питання порушувалося, між іншим, на конференціях Організації Об'єднаних Націй і як наслідок у 1967 році відбулася перша конференція, присвячена цій проблематиці. Відтоді такі зустрічі відбуваються кожні

¹ Reports by Governments on the Situation in their Countries and on the Progress made in the Standardization of Geographical Names since the Seventh Conference Information about progress made in the Sphere of Standardization of Geographical Names in Ukraine Prepared by State Service of Geodesy, Cartography and Cadastre, Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, dokument E/Conf.94/Inf.81. Цей документ не був прочитаний на засіданні, а тільки доданий до конференційних матеріалів.

² Słowianska onomastyka Encyklopedia, t. I, pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieslikowej przy współdziałaniu J. Dumy. Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa-Kraków 2002. Згадувана стаття знаходиться у розділі «Стан досліджень» на стор 106-109

³ Polskie nazwy geograficzne świata, cz. II. Europa Wschodnia i Azja, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Polski przy Ministerstwie Edukacji Narodowej, wyd Państwowa Służba Geodezyjna i Kartograficzna. Główny Geodeta Kraju, Warszawa 1996.